

«بسمه تعالی»

راه‌نمای پیمایش

طرح ملی سامانه رصد آسیه‌های اجتماعی

و

تعیین‌کننده‌های آن (سراج) در ایران (سال ۱۳۹۶)

سازمان بحران‌رسانی کشور

تهیه و تنظیم

دکتر حسن رفیعی، دکتر فردین علی‌پور، منیر ربیعی، عبدالرضا اسدی

آذرماه ۱۳۹۶

خلاصه طرح:

در فرآیند سیاست گذاری کلان کشور، شناسایی و تحلیل جریان‌ها و مسائل خرد و عمده آسیب‌های اجتماعی به عنوان یکی از مقدمات تعیین‌کننده در آینده‌نگری و رصد آسیب‌های اجتماعی، نقش مهم و اساسی دارد و نتایج حاصل از این فرآیند، محور و مبنای وضع سیاست‌های اصولی و هدفمند تلقی می‌شود.

بر این اساس و نظر به اهمیت مشکلات اجتماعی، لازم است که سازمان بهزیستی کشور به عنوان یکی از متولیان این حوزه، توجه بیشتری به آن داشته باشد. در ضمن ظرفیت بالای ایجاد شده در سازمان‌های محله‌ای طی یک دهه اخیر توسط سازمان بهزیستی این امکان را فراهم کرده است که، پیمایش‌های سامان‌یافته‌ای با هدف تشخیص وضعیت آسیب‌ها در سطح کشور انجام شود. این اقدام علاوه بر به دست دادن تصویری از وضعیت این معضل اجتماعی در استان‌های گوناگون، راهکار مناسبی برای گسترش برنامه‌های پیشگیرانه و در نهایت ارتقاء سلامت اجتماعی و کیفیت زندگی افراد جامعه خواهد بود. اما مهم‌ترین دستاورد این اقدام ایجاد سامانه‌ای پایدار برای نشان دادن مستمر وضعیت آسیب‌ها در هر شهر و استان می‌باشد.

رصد آسیب‌های اجتماعی و عوامل سبب‌شناختی آنها در سطح کشور این امکان را به برنامه‌ریزان اجتماعی می‌دهد تا با توجه به وضعیت موجود و سیر تغییرات این عوامل، برنامه‌های اجتماعی

و فرهنگی مناسب تری را برای پیشگیری و کنترل آسیب های اجتماعی طراحی کنند. این مهم، انگیزه ی «مرکز توسعه پیشگیری» سازمان بهزیستی کشور برای طراحی نظام رصد بوده است.

این راهنما مربوط بخش پیمایش سامانه رصد آسیبهای اجتماعی و تعیین کننده های آن در ایران است. در این مرحله، مهمترین آسیبهای اجتماعی و تعیین کننده های آن در ایران و در سال ۱۳۹۶ در سراسر کشور رصد خواهند شد و بخشی از این کار با روش پیمایش انجام خواهد گرفت.

این راهنما برای تیم پرسشگران مشارکت کننده در بخش پیمایشی سامانه رصد آسیبهای اجتماعی و تعیین کننده های آن در ایران (سراج) و با هدف ایجاد زبان مشترک بین پرسشگران، تسهیل پرسشگری، و در نهایت ارتقاء کیفیت اطلاعات جمع آوری شده، تنظیم شده است.

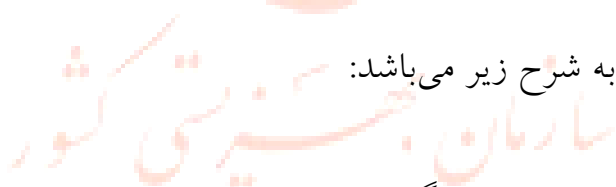

سازمان بهزیستی کشور

وظایف و تعهدات تیم پرسشگری:

با توجه به اهمیت اجرای این طرح، مشارکت شما در آن به منزله مشارکت در یک امر بسیار مهم ملی است. پرسشگران در این طرح به عنوان بازوی اصلی تحقیق محسوب می‌شوند و با توجه به اینکه این مرحله از تحقیق از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و در واقع بخش بسیار حساس و کلیدی طرح به شمار می‌آید، رعایت تمامی اصول ذکر شده در این راهنما برای پرسشگران الزامی است. بنابراین از شما انتظار می‌رود با رعایت تمامی این نکات، تمام تلاش خود را برای انجام هر چه بهتر وظیفه‌ای که بر عهده گرفته‌اید، به کار برید. البته سازمان اجرایی سراج (دفتر پیشگیری از آسیبهای اجتماعی سازمان بهزیستی کشور و استان)، با حداکثر توان و امکانات خود، شما را در این راه یاری خواهد نمود.

به طور خلاصه مهمترین مواردی را که مسئول استانی سراج و پرسشگران لازم است قبل از پرسشگری، رعایت کنند به شرح زیر می‌باشد:

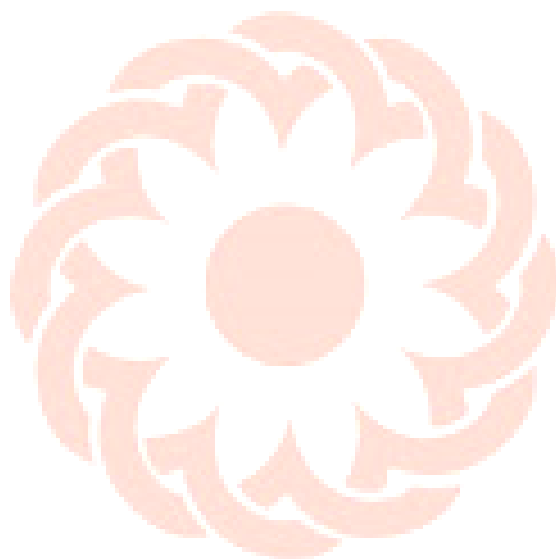
۱. تشکیل و سازماندهی تیم پرسشگری
۲. شرکت در جلسه توجیهی آموزش نحوه تکمیل پرسشنامه ها
۳. مطالعه راهنمای پرسشگری و رعایت ضوابط موجود در آن
۴. آشنایی و تسلط بر پرسشنامه
۵. آشنایی با نحوه معرفی سراج به پرسش شونده

۶. آشنایی با نحوه پرسشگری

۷. رعایت چارچوب نمونه‌گیری و نحوه انتخاب پرسش‌شوندگان (روش نمونه‌گیری).

۸. هماهنگی با مسئولان اجرایی طرح

۹. حفظ، نگهداری و تحویل پرسشنامه‌ها در پایان جمع‌آوری داده‌ها

سازمان مدیریت کشور

۱. تشکیل و سازماندهی تیم پرسشگری

نخستین گام برای انجام موفق بخش پیمایش طرح رصد آسیبهای اجتماعی و تعیین‌کننده‌های آن، تشکیل تیمی از پرسشگران متعهد و کاربلد است. در هر استان یک نفر به عنوان مسئول اصلی تیم انتخاب خواهد شد («مسئول استانی سراج») که موظف به تشکیل تیم، آموزش پرسشگران، جمع‌آوری، کنترل کیفی پرسشنامه‌ها، و ارسال آنها خواهد بود. لازم به ذکر است که مسئول تیم پرسشگری آموزشهای لازم را در کارگاه انزلی دریافت نموده است و با مسئولین کشوری طرح نیز در ارتباط خواهد بود.

مسئول استانی سراج، در نخستین گام باید بتواند تعدادی از پرسشگران واجد شرایط را جذب تیم رصد نماید. این پرسشگران باید حداقل دارای مدرک کارشناسی در رشته‌های مرتبط با طرح باشند (مثل مددکاری اجتماعی، رفاه اجتماعی، روانشناسی، پژوهشگری اجتماعی و سایر رشته‌های علوم اجتماعی، بهداشت عمومی، همه‌گیرشناسی یا اپیدمیولوژی، و سایر رشته‌های علوم سلامت) و ترجیحاً سابقه کار پرسشگری را داشته باشند. پیشنهاد تیم تحقیق برای تعداد پرسشگران، حضور حداقل ۵ پرسشگر خانم و ۵ پرسشگر آقا برای انجام پرسشگری در هر استان است. با توجه به اینکه علاوه بر مرکز استان، لازم است که در دو شهرستان دیگر نیز تعدادی پرسشنامه جمع‌آوری شود، پیشنهاد می‌شود از شهرستانهای منتخب (طبق اسامی مشخص شده در جدول نمونه‌های هر استان) نیز پرسشگر انتخاب شود زیرا فرد بومی آن شهرستان بهتر قادر خواهد بود در آن شهرستان و روستاهای تعیین شده پرسشگری کند.

مسئول تیم پرسشگری در هر استان موظف است که نظارت کاملی بر تمامی پرسشگران داشته باشد و تیم را هدایت، مدیریت، و نظارت کند. مسئولیت صحت داده‌ها، بعد از پرسشگر با «مسئول تیم استانی سراج» است.

۲. شرکت در جلسه توجیهی آموزش نحوه تکمیل پرسشنامه ها

نظر به اهمیت تکمیل صحیح و کامل پرسشنامه‌ها، لازم است که پرسشگران شرکت‌کننده در این طرح در کارگاه‌های توجیهی سازمان بهزیستی که با هدف تشریح جزئیات بخش پیمایش طرح رصد آسیبهای اجتماعی و تعیین‌کننده‌های آن برگزار می‌شود، شرکت کنند. با توجه به اینکه ممکن است امکان حضور همه پرسشگران در این کارگاه‌ها وجود نداشته باشد، مسئول استانی سراج که در کارگاه آموزشی انزلی شرکت کرده، مسئولیت آموزش و انتقال کامل مطالب را به سایر اعضای تیم پرسشگری خواهند داشت.

بنابراین مسئول تیم استانی طرح لازم است که با هماهنگی ناظر استانی طرح، در یک جلسه توجیهی، همه آموزشهای لازم را به پرسشگران طرح انتقال دهد. لازم به ذکر است که در هر استان یک نفر از طرف مجریان کشوری سراج، به عنوان «ناظر استانی سراج» معرفی خواهد شد و وظیفه دارد که با نظارت بر کار تیم پرسشگری، کیفیت فعالیت تیم پرسشگری را ارتقاء دهد. مسئولیت صحت داده‌ها، بعد از «مسئول تیم استانی سراج» با «ناظر استانی سراج» است.

۳. مطالعه راهنمای پرسشگری و رعایت ضوابط موجود در آن

مطالعه تمامی مطالب نوشته شده در این بسته راهنما، برای تمام اعضای تیم پرسشگری سراج الزامی است. هدف از این دستورالعمل، ایجاد هماهنگی بین اعضای تیم پرسشگری است.

۴. آشنایی و تسلط به پرسشنامه‌ها:

- قبل از حضور در محل و شروع پرسشگری میدانی، پرسشگر موظف است پرسشنامه را چند مرتبه به طور کامل و دقیق مطالعه کند و ابهامهای خود را با «مسئول تیم استانی سراج» در میان گذاشته، رفع کند.
- پرسشگر موظف است قبل از شروع پرسشگری از همراه داشتن لوازم ضروری کار مثل «خودکار»، پرسشنامه به تعداد کافی، و معرفی نامه سراج اطمینان حاصل کند.
- داشتن معرفی نامه از طرف سازمان بهزیستی برای پرسشگران الزامی است تا در صورت نیاز، ارائه نمایند. «مسئول استانی سراج» موظف است با همکاری سازمان بهزیستی هر استان این معرفی نامه ها را آماده و در اختیار پرسشگران قرار دهند.
- مسئولیت صحت داده‌ها، در درجه اول با پرسشگر است که باید زیر نظر مستقیم «مسئول تیم استانی سراج» فعالیت کند.

۵. آشنایی با نحوه معرفی سراج به شرکت کننده:

پرسشگران لازم است که حداکثر تلاش را برای برقراری ارتباط صحیح با شرکت کنندگان یا پاسخگویان، به کار برند تا آنها با بیشترین دقت به سوالهای پرسشنامه پاسخ دهند. مهمترین نکاتی که رعایت آنها از طرف پرسشگران می تواند به ارتقاء پرسشگری کمک کند، عبارتند از:

✓ پاسخگو اول ظاهر شما را قضاوت می کند

دوستان و همکاران عزیز توجه داشته باشید که پرسشگری یک کنش متقابل بین پرسشگر و شرکت کننده است. اگرچه چارچوب پرسشنامه نیز تاثیر زیادی بر پرسشگری دارد. در طول پرسشگری به ویژه در ابتدای آن، شرکت کنندگان بیش از پرسشنامه به پرسشگر توجه می کنند. بنابراین اولین قضاوت درباره پرسشگر با قیافه ظاهری او آغاز می شود. از این رو تلاش کنید وضع ظاهری و لباس شما با شرایط محیط زندگی شرکت کنندگان منطبق باشد و پوشش ظاهری شما خنثی و لباس هایتان تمیز و مرتب باشد. به ویژه، پرسشگرانی که از شهر به روستا می روند، لازم است این مهم را به دقت رعایت کنند.

✓ نحوه سخن گفتن و چگونگی معرفی

پس از این مورد، نحوه سخن گفتن شما بسیار اهمیت دارد. سعی کنید کاملا شمرده و روان صحبت کنید. اولین برخورد شما با شرکت کنندگان، تعیین کننده چگونگی ادامه کار و نحوه انجام آن است، لذا برای معرفی خود نکات زیر را در نظر داشته باشید:

صادقانه، با آرامش و با تسلط کامل و بر اساس «الگوی معرفی طرح» خود را به شرکت‌کنندگان معرفی کنید. این قسمت برای جلب اعتماد آنها بسیار مهم است، به همین دلیل ضروری است با دقت و حوصله تمام، این کار را انجام دهید و از کنار آن ساده نگذرید. سعی کنید راهنمای معرفی مقدماتی و تفصیلی خود به پاسخگو را چندین بار مرور کرده، به مفاد آن مسلط شوید.

✓ معرفی مقدماتی:

«سلام.

من ..... (نام و نام خانوادگی پرسشگر) از سازمان بهزیستی استان ..... خدمت شما هستم.

اگر لطف نمایید و اجازه بدهید، می‌خواستم یک مقداری وقت شما را بگیرم. (اگر شرکت‌کننده موافقت خود را اعلام کرد:) از شما تقاضا دارم که پرسشنامه حاضر را که با حمایت سازمان بهزیستی کشور و با هدف بررسی وضعیت سلامت اجتماعی شما تنظیم شده است، تکمیل بفرمایید. تکمیل این پرسشنامه حدود ۱۵ دقیقه وقت شما را خواهد گرفت».

آن گاه در صورت موافقت او و تمایل به مشارکت، پرسشنامه به خود شرکت‌کننده داده می‌شود تا آن را تکمیل کند.

۶. آشنایی با نحوه پرسشگری:

- پرسشنامه را باید خود شرکت‌کننده تکمیل کند و پرسشگر حق ندارد که پرسشنامه را به جای وی تکمیل کند. بنابراین شرکت‌کنندگان باید دارای حداقل سواد برای خواندن سوالهای پرسشنامه باشند.
- پرسشگران زن باید از شرکت‌کنندگان زن، و پرسشگران مرد باید از شرکت‌کنندگان مرد، پرسشگری کنند. به عبارت دیگر، پرسشگر و شرکت‌کننده باید همجنس باشند.
- پس از آنکه شرکت‌کننده پذیرفت که پرسشنامه را تکمیل نماید، سعی کنید محیطی آرام برایش فراهم نمایید تا بتواند تمرکز کافی داشته باشد.
- به شرکت‌کننده بگویید که شما آمادگی کامل را دارید که هر جایی که ابهامی در سوالهای پرسشنامه وجود داشت، پاسخ دهید.
- همواره و با رعایت فاصله مناسب در کنار شرکت‌کننده حضور داشته باشید. این حضور نباید آن قدر سنگین و با فاصله کم از شرکت‌کننده باشد که او نتواند به راحتی به سوالها پاسخ دهد. ولی می‌توانید با برقراری ارتباط و صحبت با شرکت‌کننده، وی را تا تکمیل کامل پرسشنامه‌ها همراهی و ترغیب کنید.

- اگر شرکت‌کننده از شما سوالی پرسید، به سخنان وی با اشتیاق گوش دهید، و سعی کنید مفهوم سوال را برای وی کاملاً روشن کنید، اما دقت کنید که حرکات و پاسخ شما موجب تاثیر مستقیم یا غیرمستقیم بر وی و هدایت او به گزینه خاصی از میان پاسخها نشود.
- دقت کنید که تا حد ممکن هیچ سوالی از پرسشنامه بدون پاسخ نماند و پاسخگو به تمامی سوالات پاسخ دهد.

۷. روش تعیین نمونه و نحوه انتخاب پرسش‌شوندگان (روش نمونه‌گیری).

- تعداد نمونه لازم برای هر استان در بخش پیمایش طرح رصد، ۴۱۰۰ نفر می‌باشد. پرسشنامه‌ها باید از مرکز استان، یکی از شهرهای پرآسیب و یکی از شهرهای کم‌آسیب که به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند، تکمیل شوند. این شهرها مطابق چارچوبی که متعاقباً از سوی دفتر پیشگیری از آسیبهای اجتماعی سازمان بهزیستی کشور اعلام خواهد کرد، مشخص خواهند شد و این جدول برای «مسئول استانی سراج» ارسال خواهد شد.
- لازم به ذکر است که از هر کدام از سه شهر انتخاب شده، باید علاوه بر خود شهر، سه روستا نیز به صورت تصادفی از هر شهر انتخاب شود، طوری که روستاهای منتخب پراکندگی جغرافیایی قابل قبولی داشته باشند. بنابراین در مجموع این ۴۱۰۰ نفر باید از ۳ شهر و ۹ روستا در هر استان تکمیل شوند.

- شرکت کنندگان در هر شهر و روستا طبق نسبت سنی و جنسی تعیین شده برای همان استان انتخاب شوند:

○ نیمی از شرکت کنندگان در همه رده‌های سنی باید زن و نیمی دیگر باید

مرد باشند.

○ ترکیب سنی شرکت کنندگان نیز، شامل سه گروه سنی ۱۵ تا ۲۰ سال، ۲۱ تا ۴۰

سال، و ۴۱ تا ۶۰ سال، در جدول ویژه هر استان مشخص شده است که لازم است تعداد نمونه دقیقاً طبق آن گرفته شود.

- لازم است که تنها به تعداد افرادی که در جدول حجم نمونه برای هر استان بر اساس سهمیه مقرر مشخص شده است، پرسشنامه‌ها تکمیل شوند. علاوه بر این در این جدول، یک تعدادی نمونه از پاسخگویان روستایی نیز معین شده است که لازم است از سه روستای اطراف آن شهر تکمیل شود. نحوه انتخاب این روستاها، به صورت تصادفی و از سه نقطه متفاوت جغرافیایی در اطراف همان شهر باید باشد.

- نحوه نمونه‌گیری در داخل هر شهر و یا روستا چگونه باید باشد؟ رعایت حداکثر پراکندگی یا تنوع، اصل اساسی در انتخاب محلات است. یعنی پرسشگران باید شرکت کنندگان را از ۵ منطقه جغرافیایی مختلف شهر (شامل شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز) انتخاب کنند.

پرسشگران لازم است شرکت کنندگان در این مناطق، از نقاطی انتخاب کنند که افراد تجمع دارند و امکان انجام پرسشگری وجود دارد.

- در روستاها نیز طبق جدول ترکیب سنی و جنسی، حداکثر تنوع در انتخاب افراد رعایت شود.

۸. هماهنگی با مسئولان اجرایی طرح

- انجام موفق بخش پیمایش سراج میسر نخواهد بود مگر با ایجاد هماهنگی بین تمامی افراد مشارکت کننده در سطوح مختلف طرح.
- مدیران کشوری بخش پیمایشی سراج، از طریق روشهای مناسب نظارتی و همچنین در صورت امکان از طریق حضوری با پرسشگران و مسئول تیم استانی سراج ارتباط برقرار خواهد کرد. این ارتباط به صورت مستمر خواهد بود و پرسشگران و مسئول تیم استانی موظفند که گزارش کار خود را به صورت منظم به مدیر بخش پیمایش کشوری سراج ارائه کنند.
- پرسشگران محترم موظفند که هم با مسئول استانی سراج و هم با ناظر استانی سراج در تعامل باشند و همکاری لازم را با آنها داشته باشند.

۹. حفظ، نگهداری و تحویل پرسشنامه‌ها در پایان جمع آوری داده‌ها

- مسئول تیم استانی سراج موظف است در یک بازه زمانی مشخص (به عنوان مثال پایان هر هفته)، پرسشنامه‌های تکمیل شده را از پرسشگران تحویل بگیرد، کنترل کند، و در صورت تایید در محلی مناسب جمع‌آوری کند تا پس از آنکه همه پرسشنامه‌ها تکمیل شد با هماهنگی مسئولین کشوری، ارسال شوند.
- اگر پرسشنامه‌ای ناقص پر شده بود و مورد تایید مسئول استانی سراج قرار نگرفت، او باید آن را حذف کند و از پرسشگر بخواهد که شرکت‌کننده دیگری را وارد پرسشگری کند.
- پرسشنامه‌ها حتما باید بر اساس جدول ترکیب سنی و جنسی مشخص شده برای هر استان تکمیل شوند.
- بازه زمانی معین شده برای تکمیل پرسشنامه‌ها در هر استان، حداکثر دو ماه پس از شروع رسمی طرح خواهد بود. تا زمان شروع رسمی طرح، مسئولان محترم استانی سراج موظفند که تیم پرسشگری را آماده و آموزشهای لازم را ارائه کرده باشند.
- مسئولان کشوری طرح، آمادگی پاسخ به هرگونه ابهام را در طول طرح خواهند داشت.
- در پایان لازم به ذکر است که تمامی افراد شرکت‌کننده در این طرح (پرسشگران، مسئولان استانی، ناظران استانی، و ....) همکار طرح محسوب می شوند و در گزارش پایانی سراج نام آنها ذکر و از آنها تقدیر به عمل خواهد آمد.

شاد، پیروز و سالم باشید